

Л. В. Ярмол

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.
доц. кафедри теорії та філософії права

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК СУБ’ЄКТИВНЕ ЮРИДИЧНЕ ПРАВО (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА)

© Ярмол Л. В., 2015

Проаналізовано загальнотеоретичні положення щодо свободи вираження поглядів як суб’єктивного юридичного права. Визначено поняття свободи вираження поглядів як суб’єктивне юридичне право. Розкрито елементи свободи вираження поглядів. Сформульовано окремі пропозиції стосовно удосконалення законодавства України щодо свободи вираження поглядів.

Ключові слова: свобода вираження поглядів, суб’єктивне юридичне право, можливості, права, структурні елементи, інформація.

Л. В. Ярмол

СВОБОДА ВЫРАЖЕНИЯ МНЕНИЯ КАК СУБЪЕКТИВНОЕ ЮРИДИЧЕСКОЕ ПРАВО (ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА)

Проанализированы общетеоретические положения о свободе выражения мнения как субъективного юридического права. Определено понятие свободы выражения мнения как субъективного юридического права. Раскрыты элементы свободы выражения мнения. Сформулированы отдельные предложения по усовершенствованию законодательства Украины о свободе выражения мнения.

Ключевые слова: свобода выражения мнения, субъективное юридическое право, возможности, права, элементы, информация.

L. V. Yarmol

FREEDOM OF EXPRESSION AS A SUBJECTIVE LEGAL RIGHT (GENERAL THEORETICAL ANALYSIS)

General theoretical provisions on the freedom of expression as a subjective legal right are analyzed. Besides, the notion of freedom of expression is defined as a subjective legal right. Elements of freedom of expression are revealed. Certain proposals as to the improvement of national legislation on freedom of expression are introduced.

Key words: freedom of expression, subjective legal right, opportunities, rights, elements, information.

Постановка проблеми. Однією із фундаментальних можливостей людини є свобода вираження поглядів, котру людство виборювало тривалий період, і реальне, максимальне забезпечення якої є критерієм демократичності держави. Е. Тітко зазначає, що “свобода вираження – це висловлення незалежних поглядів та переконань... що є ознакою некорумпованого суспільства [1, с. 393].

Свобода вираження поглядів не “потребує” значних матеріальних затрат з боку держави для її юридичного забезпечення, однак потрібна дієва система юридичних гарантій розглядуваного права та його елементів, котра б відповідала міжнародним нормам. Визначення поняття свободи вираження поглядів та розкриття її елементів сприятиме, на наш погляд, удосконаленню механізму юридичного забезпечення цієї можливості людини.

Метою дослідження є визначення поняття свободи вираження поглядів як суб’єктивного юридичного права, виокремлення її структурних елементів та формулювання пропозицій для удосконалення законодавства України щодо розглядуваного права людини.

Стан дослідження. Правові питання щодо вираження поглядів людини не залишилися поза увагою провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Різні напрями цієї проблематики проаналізовано у працях М. Дубровіної, Н. Виноградової, О. Кохановської, Н. Корченкової, С. Кравченко, О. Жуковської, Є. Захарова, Н. Кушакової-Костецької, М. Муратова, О. Нестеренко, В. Постульги, Е. Тітко та інших учених. На особливу увагу заслуговує наукове видання збірника законодавчих актів у 6 томах, що стосується права на інформацію (за редакцією Ю. Шемшученка та І. Чижа) [2; 3; 4; 5; 6].

Міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів та її окремих можливостей досліджували В. Лутковська, М. Маковей, С. Шевчук, Є. Чефранова та інші науковці.

Виклад основних положень. На думку академіка Ю. С. Шемшученка, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань передбачає можливість кожної особи самостійно визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно без будь-якого ідеологічно контролю оприлюднювати свої думки шляхом використання будь-яких засобів їх вираження, зокрема і через поширення інформації у вигляді поглядів і переконань з різних питань політичного, економічного, культурного, духовного життя суспільства і держави [7, с. 673].

Свободу вираження поглядів людини можемо розглядати у двох аспектах: по-перше, як природне право (право як загальносоціальне явище), і по-друге, як суб’єктивне юридичне право. У першому аспекті розглядувана свобода не залежить від держави, має природний, загальносоціальний характер. У другому аспекті – свобода вираження поглядів як суб’єктивне юридичне право, безумовно, залежить від держави, котра проголошує, визнає цю можливість.

У Конституції України (ст. 34), Законі України “Про інформацію” від 02 жовтня 1992 р. (у редакції від 13 січня 2011 р.), Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” від 16 листопада 1992 р. проголошено й розкрито зміст, структуру та окремі можливості (елементи) свободи вираження поглядів. У низці інших нормативно-правових актів визначено юридичні засоби реалізації, охорони та захисту цього права людини, а також окремих його елементів (можливостей).

У Конституції України (1996 р.) проголошено, що “кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір” (ч. 1, 2 ст. 34); “жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов’язкова. Цензура заборонена” (ч. 2, 3 ст. 15).

У Законі України “Про інформацію” закріплено, що “всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України” (ст. 9).

Свободу слова та можливість вільного вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань проголошено у Законі України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” від 16.11.1992 р. (ст. 2). Ці свободи означають право кожного вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації, крім випадків, визначених законом, коли обмеження цього права необхідне в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Статтею 9 Конституції України передбачено, що частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість котрих надана Верховною Радою України і в яких, зокрема, також закріплено свободу вираження поглядів. До них належать насамперед Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (ООН, 1966 р.) (ст. 19) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рада Європи, 1950 р.) (ст. 10).

У Міжнародному пакті про громадянські й політичні права проголошено, що “кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір” (ч. 2 ст. 19).

У частині 1 ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) зазначено, що “кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств”.

Проаналізувавши зміст та структуру свободи вираження поглядів людини, на основі вищевказаних нормативно-правових актів України та міжнародних документів, можемо стверджувати, що:

По-перше, формулювання цього права людини в Конституції України та міжнародних документах не є однаковим, тому необхідно узгодити цю невідповідність, проголосивши в Конституції України, що кожен має право на свободу вираження своїх поглядів.

По-друге. Свобода вираження поглядів згідно з Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією передбачає такі можливості (елементи):

- дотримуватися своїх поглядів;
- шукати будь-яку інформацію та ідеї;
- одержувати будь-яку інформацію та ідеї;
- поширювати будь-яку інформацію та ідеї.

Елементи (можливості) свободи вираження поглядів у ст. 34 Конституції України, на відміну від вищевказаних міжнародних актів, не зазначено чітко.

У Законі України “Про інформацію” також не наголошено, що право на інформацію, яке передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, є елементом свободи вираження поглядів.

І тільки Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, закріплюючи свободу слова та можливість вільного вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, вказує, що ці свободи означають, фактично проголошуючи елементи розглядуваного права, а саме: можливості шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію.

По-третє. Такий елемент свободи вираження поглядів, як можливість дотримуватися своїх поглядів, на нашу думку, не підпадає під дію юридичного права, оскільки стосується внутрішньої сфери особи.

Також доцільно наголосити на таких елементах свободи вираження поглядів, як можливості змінювати свої погляди, відмовлятися від них, котрі також потребують юридичного закріплення в міжнародних актах та в Конституції України, на наш погляд.

По-четверте. На підставі аналізу змісту та структури свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права поняття цього права визначено як можливість людини вільно

виражати свої погляди, збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та ідеї усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

По-н'яте. Пропонуємо ст. 34 Конституції України, враховуючи положення міжнародних актів з прав людини (зокрема, ст. 10 Конвенції, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) і свої пропозиції, викласти у такій редакції¹: *“Кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає можливості вільно збирати, шукати, одержувати, зберігати, поширювати і використовувати інформацію та ідеї будь-якими способами; змінювати свої погляди та відмовлятися від них.*

Здійснення цього права, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання злочинам, для охорони здоров'я чи суспільної моралі, для захисту прав і свобод, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами своїх поглядів, за винятком випадків, встановлених законом.” Введення до ст. 34 Конституції України нової – третьої – частини зумовлене тим, що на практиці іноді виникають ситуації, коли людина може відмовлятися від виконання обов'язків перед державою або законів, посиляючись не тільки на свої релігійні переконання, погляди. Підстави для такої відмови мають бути чітко визначені законом.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що необхідно внести відповідні зміни в Конституцію України, проголосивши в ній, що кожен має право на свободу вираження своїх поглядів, як це передбачено в основних міжнародних актах з прав людини. Структурними елементами свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права є такі можливості: вільно виражати свої погляди; збирати інформацію та ідеї; зберігати інформацію та ідеї; використовувати інформацію та ідеї; поширювати інформацію та ідеї. На наш, погляд, також доцільно в міжнародних актах та в Конституції України закріпити ще й такі структурні елементи свободи вираження поглядів, як можливості змінювати свої погляди, відмовлятися від них.

На підставі аналізу змісту та структури свободи вираження поглядів як суб'єктивного юридичного права поняття цього права визначено як можливість людини вільно виражати свої погляди, збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та ідеї усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

1. Тітко Е. В. Стандарти та розуміння права на свободу вираження поглядів на теренах України / Е. В. Тітко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 14. – С. 393–397.
2. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижга. – Т. 1. Інформаційне законодавство України. – К. : Юридична думка, 2005. – 416 с.
3. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижга. – Т. 2. Інформаційне законодавство країн СНД та Балтії (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизія). – К. : Юридична думка, 2005. – 424 с.
4. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижга. – Т. 4. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії – К. : Юридична думка, 2005. – 384 с.
5. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижга. – Т. 5. Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. – К. : Юридична думка, 2005. – 328 с.
6. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижга. – Т. 6. Міжнародні угоди України в інформаційній сфері. – К.: Юридична думка, 2005.–160 с.
7. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. академіка Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юридична думка, 2007. – 992 с.

¹ Курсиром зазначені запропоновані зміни.